

УДК 32

© Н. Г. Білоцерківська, Л. В. Півненко, 2015

<http://orcid.org/0000-0002-9418-268X>**Н. Г. Білоцерківська, Л. В. Півненко****ПОЛИТОГЕНЕЗНА ФУНКЦІЯ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР
КОНСТРУЮВАННЯ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ**

У статті проаналізовано вплив політичної функції освіти на формування сучасного глобального простору, параметри розвитку якого визначаються трансформаціями усіх сфер його складових сегментів та створенням складної системи його політичної організації. Інституціоналізація цієї системи відбувається завдяки дії різних соціально-політичних чинників, у тому числі й освітніх, які розглядаються в контексті теорії політогенезу та «м'якої сили».

Ключові слова: глобалізація, політична глобалізація, політогенез, соціальна функція, «м'яка сила».

Н. Г. Белоцерковская, Л. В. Пивненко**ПОЛИТОГЕНЕЗНАЯ ФУНКЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР
КОНСТРУИРОВАНИЯ НОВОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ГЛОБАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

В статье проанализировано влияние политической функции образования на формирование современного глобального пространства, параметры развития которого определяются трансформациями всех сфер составляющих его сегментов, а также созданием сложной системы его политической организации. Институционализация этой системы происходит благодаря действиям различных социально-политических факторов, в том числе и образовательных, которые рассматриваются в контексте теории политогенеза и «мягкой силы».

Ключевые слова: глобализация, политическая глобализация, политогенез, социальная функция, «мягкая сила».

N. G. Bilotserkivska, L. V. Pavlenko**POLITOGENESIS FUNCTION OF EDUCATION AS A FACTOR DESIGN
NEW POLITICAL ORGANIZATION OF GLOBAL SOCIAL SPACE**

The article analyzes the influence of the political functions of education in the formation of the modern global space, the parameters of which are determined by the transformations in all spheres of its constituent segments, as well as the creation of a complex system of political organization. The institutionalization of this system is due to the action of various social and political factors, including education, which are considered in the context of the theory of politogenesis and «soft power».

Key words: globalization, political globalization, politogenesis, social function, «soft power».

Постановка проблеми. У ХХ столітті з переходом до постіндустріального етапу розвитку відбулися суттєві зміни в конструюванні глобального соціального простору. Для узагальнення цього процесу застосовується поняття «глобалізація», яка має економічні, політичні, культурні та екологічні виміри та характеристики. Слід зазначити, що саме політична глобалізація розвивається в наслідок необхідності виконувати найважливіші функціональні завдання сучасності і здійснювати управління вище зазначеними глобалізаційними процесами. Це завдання є об'єктивною вимогою формування надскладних соціальних систем, ускладненого типу політичних організацій як усього людства в його цілісності, так і окремих суспільств.

Результати наукових досліджень у цій царині, звернення до зарубіжного досвіду засвідчують, що політична глобалізація є породженням нових реалій сучасного суспільного життя, серед яких освіта набуває значення не тільки соціального ресурсу, важливого для відтворення та продукування глобальної економіки, але й стає чинником формування світової політичної організації з принципово новими якостями та засадами. У цьому контексті вплив освіти на сучасні глобальні тенденції розвитку актуалізує аналіз її соціальних функцій, які впливають на сучасний соціальний простір.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні дослідження впливу освіти на формування сучасного глобального простору, її взаємозв'язку з постіндустріальним суспільством знаходять відображення в концепціях У. Бека, З. Баумана, І. Валлерстайна, Р. Інглегарта, С. Гантінгтона, Е. Гіденса. Означена проблематика стала предметом наукових розвідок вітчизняних дослідників, зокрема, таких вчених як: В. Геєць, М. Доронін, О. Бутнін-Сіверський, Н. Макарова, О. Оніщенко, В. Ситник, П. Цибульов та інші.

Вивчення взаємозв'язку освіти з політичною підсистемою суспільства має давню західну традицію (Е. Дюркгейм, М. Вебер, П. Сорокін, Т. Парсонс, Е. Берк, П. Бурдьє, Р. Патнам, Г. Хаймен) та достатньо всебічно представлене

у вітчизняній науці (В. Добриньков, В. Нечаєв, Ф. Філіпов, В. Астахова, В. Лукашевич, В. Савченко).

У сучасному науковому дискурсі освітній функціонал розглядають як домінуючий показник результативності глобальних інновацій. Тому дана конструкція увійшла практично в усі теоретичні схеми глобального суспільства, поява яких є результатом певних зрушень у загальнотеоретичних орієнтаціях щодо уявлень про політичні функції освіти в умовах сьогодення. Так дослідниця Н. Сауренко зазначає, що політична функція освіти переміщується із фокусу соціально-педагогічних досліджень з їх традиційною проблематикою політичної соціалізації та політичної культури до політичних досліджень з політогенезною інтерпретацією освіти та її соціальних функцій [12, с. 79].

Новітні наукові розвідки концептів сучасного глобального простору мають широку міждисциплінарне поле: від теоретичних побудов поняття глобалізації до виокремлення її предметних сегментів, у тому числі й політичної глобалізації. Вчені визначають у якості головних дослідницьких пріоритетів політичної глобалізації її міграційні аспекти, соціальні передумови та виміри пост національної політики, політичні відносини та глобальне право, становлення громадянського суспільства, процеси демократизації та нові політичні практики [7, с. 48].

Отже стає зрозумілим, що політичні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття суттєво змінили середовище у якому функціонують різні соціальні інституції, у тому числі й освіти. Тому для нашого дослідження плідними є наукові розробки з питань трансформації соціальних функцій освіти, визначення її функціональних імперативів та пріоритетних напрямків розвитку даної системи, яка здатна висунути державу на передові позиції у світовому масштабі, або, у разі неефективного функціонування – відкинути її в аутсайтери. Виходячи з цього, **метою статті** є аналіз політогенезної функції освіти як фактору формування нової політичної організації глобального соціального простору.

Виклад основного матеріалу. Освіта – ключова сфера функціонування соціуму, важливе джерело і ресурс його перманентного поступового розвитку. Саме рівнем якості освіти мотивується розвиток науки та культури, інтелекту й духовності, розвиток економіки, громадянського суспільства та інших соціальних благ. У цьому контексті освіта забезпечує національний суверенітет, незалежність держави її міжнародний рівень та місце у світовому співтоваристві.

Глибинні перетворення, які відбуваються у всіх сферах глобального суспільства, призвели до зміни орієнтирів функціонування освіти як соціального інституту. Освіта перетворюється сьогодні у визначальну, стратегічну основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави, стає запорукою їхнього майбутнього. Розширення та поглиблення розуміння соціального призначення освіти викликає необхідність в теоретичному усвідомленні трансформації її функцій, зміни їхнього змісту та рівня виконання. Інститут освіти виконує цілу низку функцій, завдяки яким задовольняє відповідні соціальні потреби і інтереси конкретного суспільства, а на глобальному рівні вона стає показником конкурентоспроможності держави на світовій арені. Причому функції освіти (як і будь-якого іншого інституту) трансформуються внаслідок змін і ускладнень в суспільстві.

Традиційно в літературі ХХ століття виокремлювалися класичні функції освіти такі як, соціальна, пізнавальна, комунікативна, психологічна та інші. Соціальні функції освіти розглядалися у широкому розумінні як категорія, що відбиває зміст діяльності окремих елементів соціальної системи в цілому і взаємодію їх з освітою. У цьому випадку до числа основних соціальних функцій освіти як соціального інституту належать: соціально-економічні, пов'язані з формуванням і розвитком інтелектуального і наукового, технічного і кадрового потенціалу суспільства; соціально - політичні, пов'язані із забезпеченням безпеки суспільства, соціального контролю, соціальної мобільності, стійкого розвитку суспільства, його відносин щодо загально цивілізаційних процесів; соціокультурні

(культуростворчі), що дозволяють розвивати, зберігати і транслювати духовну спадщину, формувати особистість [1, с. 9].

В умовах сьогодення суттєвих трансформацій зазнають як соціально-економічні так і соціально-політичні функції освіти, які тісно пов'язані з кардинальними змінами як в самій системі освіти, так у зовнішньому соціальному просторі, який дослідники визначають як: «глобальне громадянське суспільство» (Ю. Ю. Калиновський), «інформаційний» (Е. Тофлер), «постмодерністський» (Ф. Фукуяма), «глобалізаційний» (Г. Кісінджер), «постіндустріальний» (Д. Белл).

Масштабні політичні перетворення кінця ХХ – початку ХХІ століття суттєво змінили середовище у якому функціонує освіта. Це призвело до того, що в літературі все частіше виокремлюється досить нова функція освіти – політогенезна.

Термін «політогенез» отримав визнання у вітчизняній науці в 1970–1980 роках, його активно розробляв Л. Куббель, який визначав його як процес формування державності. Подальші дослідження констатували, що політогенез неможливо звести тільки до утворення держави, тому що паралельно з нею існували і розвивалися складні політії не державного типу (соціальні та політичні інститути), тому вирізняють поняття «стейтогенез» – як процес утворення держави, та «політогенез» – як більш загальне поняття, що описує генезис політичної підсистеми суспільства [6, с. 189]. Становлення нової світової цілісності таким чином, не є спонтанним або емерджентним процесом, він відбувається в наслідок трансформації суспільних структур, які змушені політично відповідати на виклики глобалізації, а тому політична глобалізація демонструє тенденцію переходу від ієрархічних способів управління до створення різноманітних організацій ускладненого типу, що здатні забезпечити сталий розвиток глобалізованого світу.

Дослідник Н. Грінін стверджує, що політогенез – це процес формування будь-якого типу складної політичної організації суспільства,

інституціоналізація якої продовжується сьогодні на рівні глобальних структур і відбувається завдяки дії різних соціально-політичних чинників [4].

Тому у сучасній науковій літературі небезпідставно виокремлюють політогенезну функцію освіти. Так дослідниця Н. Сауренко зазначає, що освітня система створює сприятливі умови для політогенезу і є ключовою у забезпеченні національного суверенітету та конкурентоспроможності держави у світовому глобальному просторі, який базується на нових політичних реаліях пов'язаних з переходом до світової економіки знань та новітніх соціальних технологій. Фактично освітня система є могутнім економічним активом, який трансформується в економічний капітал і воєнно-політичний вплив. Світова історія підтверджує стратегічну важливість створення, підтримки, розвитку і контролю над освітнім середовищем, темпи і якість розвитку якого визначають рівень економічного і політичного розвитку держави, та брендингу території як напряму політики глобального рівня [8, с. 114].

Традиційно політична функція освіти розглядається науковцями в контексті політичної соціалізації особистості та її політичної культури. Оскільки в контексті загального розвитку політичної культури, вона не тільки сприяє формуванню зрілого демократичного громадянського суспільства, але й дає змогу реалізовуватись особистості в ньому. Як слушно зазначає П. Бурдье, виходячи із принципу «подвійного структурування соціальної дійсності», саме наукова і політична позиція визначає стратегію агентів або політичні інституцій, залучених до конкретного поля (економічного, культурного та політичного) [3, с. 204]. Продовжуючи попередню логіку можна стверджувати, що соціальна діяльність у конкретному суспільстві наповнюється значеннями та символами якщо вона, як зазначав Т. Парсонс, має науково-політичний зміст та розгортається як рефлексія на певні політичні знання та ідеї [5, с. 109].

Останнім часом ряд авторів розглядають соціально-політичну функцію освіти як фактор національної безпеки, яка забезпечується перш за все

військовою силою та державною ідеологією, але глобальні геополітичні зміни у світі ставлять питання забезпечення національної безпеки у принципово новій площині [11, с. 7].

Прогрес світової цивілізації визначається рівнем розвитку людських ресурсів як основної передумови створення наукового, економічного, соціокультурного та духовного потенціал суспільства. Саме в цих напрямках у XXI столітті розгортається суперництво розвинутих країн і цілих регіонів за лідерство та рівень власної безпеки, за полікультурну систему світової спільноти. За такої перспективи освіта та наука, їх масштабний рівень та якість становляться вирішальними факторами соціального розвитку та забезпечення національної безпеки.

Сучасна державна політика європейських країн в галузі освіти та науки робить акцент на так звану «м'яку» та «розумну» силу («soft and smart power»), як важливий політичний інструмент конкурентоспроможності та впливу держави на міжнародній арені. Така політика постає у вигляді тріади – освіта, наукові дослідження, людський капітал.

Термін «м'яка сила» було запропоновано в 1990 році американським теоретиком в галузі міжнародних відносин професором Гарвардського університету Дж. Наєм. «М'яка сила» в широкому розумінні – це здатність досягати певної цілі вибираючи із спектру необхідних інструментів такі, від яких можливо очікувати найменших (матеріальних й нематеріальних) збитків порівняно з іншими інструментами які застосовуються для досягнення поставленої цілі.

Широке (нетермінологічне) розуміння «м'яка сила» зустрічається у політичній науці та у теорії міжнародних відносин як тип політичної дії в стилі так званої формули «залізний кулак в оксамитовій рукавичці».

У термінологічному наєвському сенсі «м'яка сила» – це притягальна сила різних цінностей, яка стійко асоціюється з певною країною. До їх числа

відносяться культурні цінності та якість освіти даної країни, організація і рівень життя в ній, ефективність зовнішньої політики [9].

Існують прикладні розробки виміру «м'якої сили», які були запропоновані Д. Наєм у 2005 році у рамках дослідження сили (рейтингу) країни, (одним із компонентів якого була визнана «м'яка сила»). Дослідник назвав три групи параметрів: глобальний імідж (експорт медіа продукції, інтерес до вивчення мови даної країни, кількість завойованих олімпійських нагород, кількість громадян країни в списку сто самих впливових людей світу за версією журналу Тайм, найбільш поважні компанії); глобальна порядність (правління закону, індекс свободи, електоральна активність, небезпечні викиди); глобальна інтеграція (імміграція, в'їзний туризм, рейтинг університетів та освітніх центрів); володіння англійською мовою. Зазначені параметри відображали не тільки процес формування та просування позитивного образу держави, як політичної території, а й концептуалізували поняття «брендинг держави» та «брендинг політичних практик».

У 2005 році американський вчений С. Анхолт запропонував універсальний рейтинг брендів країни, представлений двома показниками: Індекс національних брендів та Індекс країнових брендів, які полягають у визначенні шести основних сил, які формують сприйняття будь-якої держави та визначають її місце у світовому співтоваристві. Це такі сили як: люди, культура та спадщина, туризм та бажання відвідати країну, експорт країни, товари та послуги, зовнішня та внутрішня політика, інвестиції [13, с. 56].

Отже «м'яка сила» реалізується через низку складових: культуру, політичні цінності, зовнішню політику. Структурні елементи «м'якої сили», зазвичай, використовують ті держави, які є світовими лідерами – США, країни ЄС, Росія або Китай та гармонійно поєднують як механізми «жорсткої сили», так і «м'якого впливу» на політику інших держав. Саме такий підхід є найефективнішим до впровадження концептуальних засад зовнішньої політики країн світу на початку третього тисячоліття.

Більшість дослідників феномену «м'якої сили» виділяють декілька стратегій її використання: (традиційну американську) та (нову європейську). Кожна із стратегій має національні історичні особливості та відрізняються змістом ресурсів щодо досягнення цілей, але об'єднує їх те, що ці країни використовують саме освіту як головний чинник політичного впливу та створення національного бренду в межах глобального світу.

Американська стратегія використання «м'якої сили» базується на припадній силі американської культури і стилю життя. Другий бренд «м'якої сили» США – це політична ідеологія та публічна дипломатія. І третій бренд «м'якої сили» США у вимірах Д. Ная – це розвиток прямих контактів з іноземною аудиторією через систему освіти, програм наукових стипендій [2, с. 149].

За даними фонду Д. Ейзенхауера, опублікованими до 50-ти річчя діяльності програми імені Ейзенхауера, близько 600–700 тисяч людей приймали участь у освітніх програмах державного департаменту США. Із них 200 осіб є главами держав, 600 представників урядів, парламентів і різних міністерств 43 послы. Таким чином говорячи про природу «м'якої сили», Д. Най звертає увагу на роль американських освітніх центрів, які є центрами тяжіння для студентів із різних держав. Значна кількість випускників американських університетів складає політичну еліту різних країн та формує ресурс поважного ставлення до Америки за кордоном. На слушну думку Д. Ная, «спокуса завжди більш ефективна по відношенні до примусу, а такі цінності як демократія, права людини, освіта та індивідуальні можливості, глибоко принадливі» [10, с. 42].

Слід зазначити, що європейські країни з точки зору «м'якої сили» хоча й поступаються в плані освітньої конкуренції США, проте вони виступають як єдиний центр глобальної конкуренції в боротьбі за інтелект світового співтовариства. Багато аспектів внутрішньої політики країн Європейського союзу цікавлять молоду частину населення сучасних демократичних країн. Європейська освіта, позиції щодо питання про смертну кару, про контроль

над зброєю, про права представників нетрадиційних сексуальних меншин це лише деякі фактори, що підсилюють «м'яку силу» Європи та її вплив на світову спільноту.

Отже питання змісту «м'якої сили», шляхів її реалізації займає вагоме місце в політичних практиках провідних держав світу. В умовах сучасних політичних реалій конструювання глобального світового простору неможливо без освітньої складової, а тому реалізація цієї функції освітою набуває особливого політичного змісту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Цілком очевидно, що на сьогодні питання змісту «м'якої сили», шляхів її реалізації займає вагоме місце серед досліджень науковців. З огляду на постійний розвиток та трансформацію глобального простору, дослідження цієї теми зумовлено потребою подальшого аналізу теоретичного конструкту «м'яка сила», який у вітчизняній політичній літературі представлено фрагментарно, головним чином в контексті інформаційно-психологічних впливів, що свідчить про необхідність подальших теоретичних і прикладних досліджень феномену «м'якої сили» саме в політичній площині.

Водночас відкритим залишається питання щодо шляхів реалізації політики «м'якої сили». Очевидною є доцільність реалізації «м'якої сили» саме через освітню складову не тільки провідними державами світу, а й тими країнами, що стали на шлях інтеграції до світового співтовариства. Тому актуальним постає питання дослідження інституційних механізмів забезпечення соціальних функцій освіти, кожна з яких покликана сприяти створенню позитивного іміджу держави серед світових національних брендів та принципово нової політичної організації міжнародних стосунків.

Оскільки питання змісту «м'якої сили», шляхів її реалізації залишається поки що відкритим, актуальною залишається потреба у дослідженні перспективних джерел «м'якої сили» та здійсненні порівняльного аналізу ефективності використання одного ресурсу у

зіставленні з можливостями інших, що створює основу для подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова Е. В. Социально-экономические функции высшего образования: тенденции и проблемы / Е. В. Астахова // Новый коллегіум. — 2000. — № 5. — С. 7—12.
2. Белоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави / Н. Б. Белоусова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. — К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. — Вип. 107 (Частина І). — С. 148—151.
3. Бурдые П. Соціологія політики / П. Бурдые; [пер. с фр. ; общ. ред. перевода и предисл. Н. А. Шматко]. — М. : Socio-Logos, 1993—336с.
4. Гринин Л. Е. Генезис государства как составная часть процесса перехода от первобытности к цивилизации (общий контекст социальной эволюции при образовании раннего государства) / Л. Е. Гринин // Философия и общество. — 2001. — № 4. — 2002. — №2. — 2002. — №3. — 2003. — №2. — 2003. — №3 [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://www.socionauki.ru/journal/fio/archive/>.
5. История теоретической социологии: в 4-х т. / [отв. ред. и составитель Ю. Н. Давыдов]. — СПб. : РХГИ, 2000. — Т4. — 736 с.
6. Крадин М.М. Политическая антропология: учебник / М. М. Крадин. — [2-е издание., исп. и доп.] — М. : Логос. — 2004. — 272 с.
7. Соціологія глобалізації. Навчальний посібник / М. Д.Култаєва, І. Ф. Прокопенко, І. О. Радіонова, Г. В. Троцько ; за гол. ред. Култаєвої М. Д. — Харків : ХНПУ ім. Г. С.Сковороди, 2008. — 207 с.
8. Нагорняк Т. Л. Брендинг території як напрям політики глобального, національного та регіонального рівнів/ Т. Л. Нагорняк // Сучасне суспільство: збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. — Харків, 2014. — Вип. 2 (6) — С. 106-121.
9. Най Дж. С. Мягкая сила. Составляющие успеха в мировой политике / С. Джозеф Най. — Нью-Йорк: Паблик афферс, 2004. — 192 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://uaforeingnaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/viev/article/factor-mjakoji>.
10. Паршин П. Б. Проблематика «Мягкой силы» во внешней политике России / П. Б. Паршин // Аналитические доклады. — 2013. — Вып. 1 (36). — М.: МГИМО - Университет. — С. 37—51.
11. Садовничий В. А. Образование и наука как фактор национальной безопасности / В. А. Садовничий // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18 : Социология и политология. — М. , 1996. — № 1. — С. 3—10.
12. Сауренко Н. Е. Тенденции развития современного образования / Н.Е. Сауренко // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». — 2011. — № 4 (74) . — С. 76—84.
13. Старостіна А. Міжнародний імідж країни: практичні аспекти аналізу / А. Старостіна, В. Кравченко, Г. Личова // Маркетинг в Україні. — 2011. — № 3. — С. 53—61.